

Židovské náhrobky v Michli

(František Adámek a Petr Čechák)

O historii stavby, ve které se nalézáte, a o jejích předchozích majitelích již něco víte (nebo se dozvíte) z hlavní části výkladu. My se nyní odebereme na malou zahrádku před budovou sboru. Na svahu je tu rozeseto čtrnáct židovských náhrobků. Některé jsou dochovány celé, jiné jen zčásti, podobně jako ten patnáctý, který najdeme z druhé strany budovy. Obrostlé mechem a nachýlené působí, jako by tu stály odjakživa. Tím spíše kolemdoucího zarazí fakt, že hřbitov v těchto místech nikdy nebyl.

Odkud se tedy vzaly? Když zapátráme mezi pamětníky, v knihách nebo na internetu, dostaneme se ke třem protichůdným informacím – některé, méně důvěryhodné zdroje uvádějí, že zde byl hřbitov (což je výmysl), jiné, že náhrobky sem byly převezeny ze hřbitova v Uhříněvsi, ale zdaleka nejčastěji se setkáme s verzí, že pocházejí ze zrušeného starého židovského hřbitova v Libni.

Zaměříme se tedy na „libeňskou“ teorii. Na místě je pár slov k dějinám Libně, jejího židovského osídlení a tamního starého hřbitova.

Z historie Libně

Necháme-li stranou kronikáře Václava Hájka z Libočan, který Libeň spojoval s rokem 720 a bájnou kněžnou Libuší, jsou nejstarší zmínky o této dnešní městské části až z poloviny 14. století. Na pozici vlastníků panství se v Libni vystřídala celá řada šlechtických rodů, změna nastává roku 1662, kdy Libeň přechází do majetku Starého Města pražského. Největší rozvoj pak zažívá v 19. století, kdy je v oblasti budována celá řada továren a v židovské části Libně dochází k rozvoji průmyslu spojeného s jirchářstvím. V roce 1898 se Libeň stává městem a nedlouho poté, roku 1901, i součástí Prahy.

Po 1. světové válce vzniká v Libni řada vilových kolonií, a její ráz se tak počíná měnit. Další změny pak nastávají po 2. světové válce (během které byla část Libně usazena spojeneckým bombardováním), zejména v 50. letech, kdy byla srovnána se zemí celá řada místních domů, zejména v židovském ghettu.

Židovská Libeň

První písemná zmínka o Židech na území Libně se vztahuje ke druhé polovině 16. století, kdy se její majitelé ujali Židů vyhnaných z Prahy. Velký nárůst obyvatel ghetta zaznamenalo ve století 18., kdy byla císařovnou Marií Terezií z Prahy vypovězena další velká část místních Židů. Právě v té době dosáhlo libeňské ghetto svého maxima (766 obyvatel), které již nikdy nepřekonal. Libeňští Židé se živili převážně coby jircháři nebo koželuhové, v čemž jim vydatně pomáhala i vlastní poloha jejich osídlení poblíž řeky Vltavy a potoka Rokytky. Ghetto se totiž nacházelo v místech dnešních ulic Koželužská, Voctářova, Vojenova, Zenklova a Chocholouškova s tím, že jeho středobodem byla právě Koželužská ulice. Největší pohromou pro zdejší židovské osídlení byla 2. světová válka, kdy zahynula velká část obyvatel ghetta, a následující přestavby městské části probíhající od 50. let.

Do dnešního dne se tak z někdejší židovské Libně dochovala pouze dvojice domů, nová synagoga vybudovaná v roce 1858 (stará synagoga byla zbourána po těžkých povodních v letech 1823 a 1845, dnes se na jejím místě nalézá budova společnosti Metrostav), nový židovský hřbitov z roku 1892 a nepatrný relikt zdiva ze hřbitova starého.

Na závěr ještě dodejme, že v roce 2012 skončil archeologický výzkum, který probíhal právě na části židovského ghetta a který přinesl další údaje ohledně místního osídlení.

Starý židovský hřbitov

Původní libeňský židovský hřbitov byl založen již v 16. století, tedy krátce po příchodu prvních Židů do Libně. Nacházel se v předpolí dnešního Libeňského mostu v jižní části ghetta. Výjma místních zde byli pohřbíváni i Židé z nedalekého Karlína, kde rovněž existovala početnější židovská komunita. Jeho rozloha činila přibližně 0,4 ha, nicméně celý prostor byl zmenšen roku 1877 při stavbě libeňského Dolního nádraží (dnes neexistuje). Poslední pohřeb zde proběhl v roce 1892, tedy ve stejné době, kdy byl zbudován nový židovský hřbitov v Horní Libni. Hřbitov však existoval i nadále, byl v letech 1925-1928 došlo ve spojitosti se stavbou Libeňského mostu k jeho dalšímu zmenšení. Definitivně zanikl v roce 1965, kdy byl celý zbývající prostor zasypán navážkou a místo od té doby zeje prázdnotou.

N

Je logické, že libeňský původ se jevil jako velmi pravděpodobný. Navíc tímto problémem se již zaobírali pracovníci Židovského muzea v Praze. V jejich archivu se dochovala jednak většina dokumentace, která ke hřbitovu vznikala za druhé světové války, stejně tak byla zdokumentována i likvidace v šedesátých letech, kdy byla většina náhrobků povalena a zasypána. Odborníci dohledali michelské náhrobky v dokumentaci a díky nim známe dnes i jména konkrétních lidí, kterým patřily. Michelské *macevy*, jak Židé náhrobky tohoto typu nazývají, označovaly místa posledního spočinutí následujících osob: Libele – dcery Sendera, Icaka Nussbauma s manželkou Ester, Šmuela Roztoka (nejstarší michelský náhrobek z konce 17. stol.), Roze Schönbergové, Abrahama Schwartze, Avrahama – syna Šlomova, Icaka Sternberga (nejmladší zdejší náhrobek – 1854), Cvi Hirše, Šimona Kohna a Avrahama, jehož náhrobek se zachoval ve zlomku. Ostatní fragmenty neposkytují dostatek informací k identifikaci pochovaného. Z údajů v dokumentaci se dozvídáme, že mimo Libně tyto zemřeli pocházeli i z Roztok a Byšic.

U

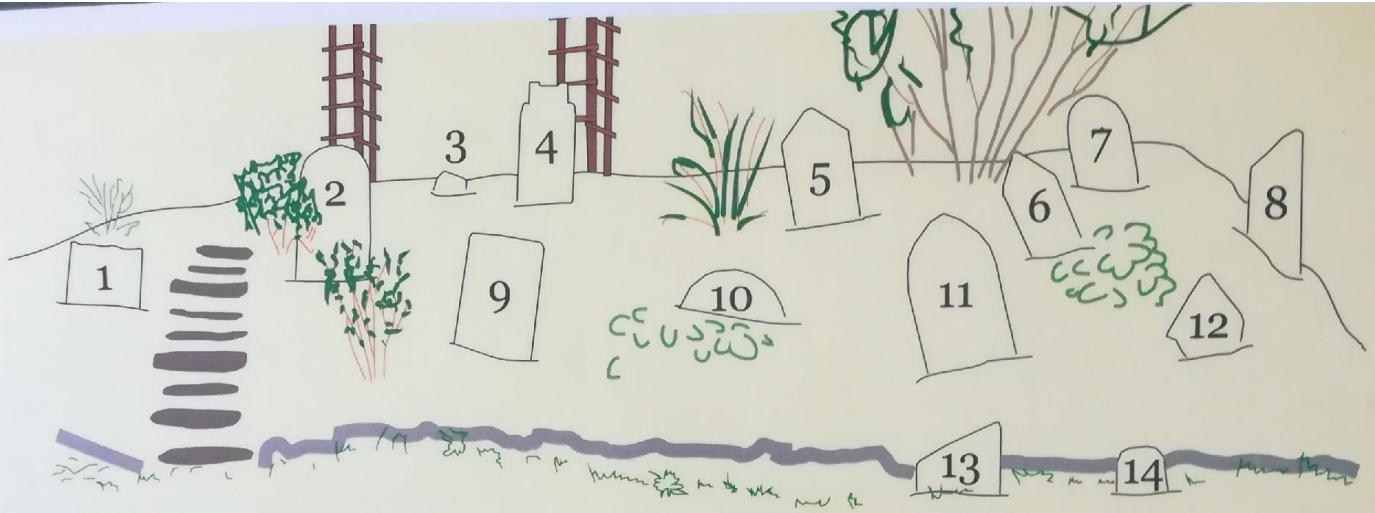
Možná vás tedy napadne, jak se náhrobky dostaly právě sem. Asi nejsme daleko od pravdy, pakliže předpokládáme, že během

likvidace libeňského hřbitova se někdo pokusil alespoň část náhrobků zachránit a převezl je do Michle, do budovy synagogy, která po druhé světové válce, kdy místní Židé zahynuli v koncentračních táborech, sloužila jako depozitář Židovského muzea. Podobným způsobem se část libeňských náhrobků dostala i na staroměstský Starý židovský hřbitov nebo na nový hřbitov u stanice metra Želivského. V Michli náhrobky zbyly po odkoupení budovy ČČSH a v devadesátých letech byly instalovány na zahrádku, kde je můžete vidět dodnes.

Malá zajímavost na závěr: židovské náhrobky obecně paradoxně cestují dost často. Již od středověku, kdy židovské obce v českých zemích často zanikaly vyháněním Židů, se opuštěné židovské hřbitovy stávaly vítaným zdrojem stavebního materiálu. Například v základech středověkých domů v okolí Spálené ulice v Praze se dodnes setkáváme s fragmenty gotických náhrobků ze zaniklého hřbitova ve Vladislavově ulici. Na Moravě známe několik podobných případů – v Olomouci byly náhrobky druhotně použity jako ostění střílen městských hradeb či jako dlažba v kostele. V Brně byl náhrobek používán coby řeznický stůl. Někdy zůstaly náhrobky prostě pohozy, a takové pak známe z případných novějších archeologických výzkumů (např.: Praha, Olomouc) či starých výkopových prací již z 19. a počátku 20. století (Znojmo, zmíněné Brno a Praha). Smutnou kapitolou bylo zacházení s židovskými náhrobky během hrůz druhé světové války. Mimo snahu o fyzickou likvidaci židovského národa plánovali nacisté vymazat a pošpinit veškeré upomínky na židovskou přítomnost. Hřbitovy nejenže byly demolovány, ale náhrobky byly často vytrhány a používány jako dláždění. Taktó skončily například ve Vodné na Karlovarsku či Jemnici v okrese Třebíč. Ostudné je, že devastace pokračovala i po válce. Jsou dokumentovány případy, kdy opuštěné židovské hřbitovy posloužily jako „kamenolom“ pro základy rodinných domů, školek, kulturáků či do říční navigace. Novější židovské náhrobky byly též s oblibou kradeny kameníky, přebroušovány a prodávány dále k potřebám nových nebožtíků. I v současnosti se bohužel někdy lze setkat s ne zrovna pietním přístupem a vandalismem.

Ale jak vidíme, občas i židovská komunita sama organizovala přesuny náhrobků – jednak náš, libeňsko-michelský, ale například i do Trhového Štěpánova, kde byla pohřbena část náhrobků ze hřbitova z přehradou zatopených Dolních Kralovic. V Mikulově, na velmi cenném a starém hřbitově, byly pro uvolnění místa starší náhrobky použity do tarasních zidek, zpevňujících navýšovaný terén. Jestliže tedy je jednou ze zásad judaismu poskytnout mrtvému věčný a ničím nerušený klid, u náhrobků to, jak vidíme, zdaleka neplatí. Doufáme, že tento text poslouží k osvětlení původu místních náhrobků, aby na neznalé nepůsobily jen jako zvláštní, z kontextu vytržené zahradní ozdoba.

A

Překlad všech náhrobků a určení zemřelých je dílem pracovníků Židovského muzea v Praze. Rovněž převod datací na náš (občanský) letopočet. Za možnost zde využít jejich závěry děkujeme. Číslované náhrobky z plánu, které ve výčtu fotografií chybí, nebyly určeny.

(+ č. 15 na druhé straně budovy)

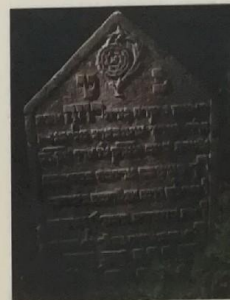
1) Libele, dcera Sendera, manželka Daniela, zemřela 12. 9. 1805 n.l. Fragment. Foto autoři.

2) Dvojnáhrobek Icaka, syna Jokeva Sg'l Nussbauma, zemř. 21. 9. 1836 n.l., a jeho manželky Ester, dcery Simchy, zemř. 21. 1. 1849 n.l. Zkratka Sg'l a vyobrazená konvice signalizují, že Icak se počítal k tradiční rodové linii Levitů. Foto laskavě poskytl Židovské muzeum.

4) Náhrobek Šmuela Roztoka, zemřel koncem 17. stol. Foto autoři.

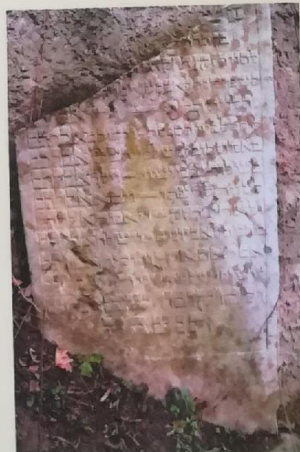
5) Náhrobek Roze Schönbergové, zemř. 8. 3. 1822 n.l., na její jméno odkazuje symbol růže. Foto laskavě poskytl Židovské muzeum.

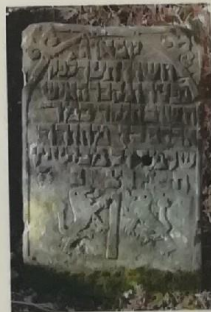
6) Cvi Hirs, představený ŽO v Libni, zemř. 8. 10. 1750 n.l. Jelének symbolizuje jak jméno Cvi, tak Hirs, piniová šiška ve vrcholu snad symbolizuje spravedlivého člověka. Celý náhrobek nám svým vzhledem signalizuje pohřeb významné osoby. Foto laskavě poskytl Židovské muzeum.

7) Šimon Kohn, zemř. 7. 6. 1836 n.l. Příjmení Kohn (odvozeno od rodu Kohenů) je vyjádřeno žehnajícím gestem rukama. Foto laskavě poskytl Židovské muzeum.

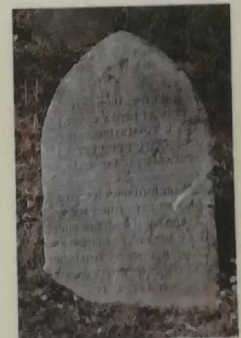
8) Náhrobek Avrahama, člena spolku Chevra Kadiša (Pohřebního bratrstva), zemř. v pol. 19. stol. Za foto děkujeme Martinu Dulajovi.

9) Avraham, syn Šloma, zemř. 12. 11. 1713 n.l. Foto autoři.

10) Fragment náhrobku Abrahama Schwartz, zemř. 18. 10. 1840 n.l. Foto autoři.

11) Icak Sternberg, zemř. 4. 7. 1854 n.l. Ruce v žehnajícím gestu symbolizují příslušnost k rodu Kohenů. Foto autoři.

Zájemcům o danou problematiku nelze než doporučit tyto publikace, z nichž jsme m.j. čerpali:
Židovské památky v Čechách a na Moravě od Jiřího Fiedlera
Libeň, zmizelý svět od Jana Jungmanna
Maceva od Edity Steinové